

végre közvetlen a támadás előtt ismét gyorsan összecsoportosulni.

Ezen újabb hadviselési módot remekül megtanulták a francia zuávok Algirban, melynek növénytelen, akadálytalan téerein tökéletességre vitték az időnkinti szétszóródást, a gyors futást, s az ellen elérése pillanatában a villámsebes sorakozást.

Nem ok nélkül szokták a hadsereget egy géphez hasonlítani. A mely hadtest úgy van szervezve, hogy egy felsőbb parancsnak minden ízében fennakadás nélkül engedhet, az sokkal nagyobb biztossággal érhet célzt, mint a hol az egyes részek nem vágnak jól össze. Az újabb hadviselés iránya az, hogy az egyes részek egyéni fontosságát ismét előtérbe állította. Az egész csapatnak összműködése nem sokat nyom a latban, ha az egyes katona nem képes helyzetének előnyeit kizsákmányolni. A szükség szerint az egésznek úgy kell működnie, mint egy összhangzó gépnek, de a hol kell, a gépnek minden egyes része önállólag is működik. Ebből pedig igen természetesen az következik, hogy a hadviselés mai módjánál azon sereg számíthat legbiztosabban diadalra, melynek soraiban több az értelmiség (intelligentia). Ezalatt azonban nem holmi iskolai ismereteket értünk. Nem is az a kérdés, vajjon egy hadsereg katonáinak 40 vagy 80 százaléka tud-e írni s olvasni? hanem az értelmiség alatt jelen esetben azt értjük, melyik sereg katonái képesek a hadi működés célját gyorsabban és helyesebben fel fogni?

Különben a háború veszedelme újabb időkben sokat vesztett sujtó hatalmából. Egy 30 éves háború (mint a XVII. században), egy 7 éves háború (mint a XVIII. században) ma már a lehetetlenségek közé tartozik; már I. Napoleon hadjáratai is többnyire egy, ritkán két év múlva békekötéssel végződtek. Radetzky utolsó hadjárata Olaszországban 4 nap, az 1859-diki olasz hadjárat 3 hónap alatt dőlt el. A krimiai hadjárat tovább tartott, mert leginkább egy erősség ostromából állott, s az amerikai háború 4 évi tartamát az ottani sajátságos helyi viszonyok okozták.

Midőn még toborzás utján alakultak a hadseregek, akkor egy egész emberkoron át huzódhatott egy hadjárat. Napjainkban a népek összes ereje egyszerre lép a csatátérre s egy kockavetésre van főtve minden, a nyereség vagy veszteség. A nagy tömegek élelmezési nehézsége is csak sietteti a végkifejlést. S miután a háború a legnagyobb csapások közé tartozik, megrövidült tartamát az újabb kor egyik nagy vívmányának kell tartanunk.

A lakonpaki ütközet ideje és az ottani síremlék.

(Felvilágosításul egy e tárgyban közlött korábbi cikkre.)

A mult korból hazai emlékeink oly csekély számúak, hogy az utódok előtt méltán hálára számíthatnak azok, kik ezen emlékeinket nyomtatványaikban közléstetik, s így az enyészet elől nyomaikat megörökítik.

Ily dícsérendő szándékkal fogott bizonyosan tollat Kápolnay ur is, midőn a Vas. Ujság f. é. 8-ik számában a Lakonpak mellett „kurucvezér” — sírkövét megismertette, s ezért köszönet neki a történet nevében.

Hála az égnek, a fiatalság fellelkésül még nálunk, midőn őseink tetteit jelző emléket pillant meg.

Nekem is, midőn ifjúkoromban, szülőföldem — Sopronmegye — nyugoti részén jártam, s Lakonpak előtt, egy szántóföld dombján a mausoleum-alaku emléket szemléltem, lelkem szintén elővarázsolá a lakonpaki ütközetet; elképzeltem mint támadja meg többszöri rohammal Tarródy a

várát, mint szorong abban Eszterházy, míg végre Dampierre lovagjaival setét felhőként a Riczing felőli magaslatokról lerobban, és elüzi onnét az ostromló sereget, továbbá a fővezért Tarródyt, mint fogják el, hogy lovastul együtt elevenen eltemetve, az utókornak ilyféle elmékedésekre okul szolgáljon.

Ezek és ilyféle gondolatok szokelnek fel agyunkban, midőn ifjúkorunkban a lakonpaki sírkövet szemléljük, mit törődik az ifjúkor a történeti hűséggel? csak az emlék költői oldalát tekintve, elhisz mindent, mert hogyan is gondolná, hogy az, ki az emlékkövet véste, vagy vésette, még azt sem tudta, hogy Lakonpak ostroma s annak ez alól Dampierre általi felszabadítása melyik évben történt; nem is gondolná, hogy az emlékkő felállításá máskor történhetett volna, mint közvetlen a csata után, s nem képzelhetne egyebet, mint hogy az emléken olvasható irat minden betűje egykoru, s csak a teljes valóságot hirdeti.

Pedig Klio szelleme lefordított fáklával busong ez emlékkő mellett, mert irata valótlan is tartalmaz.

Midőn későbbi éveimben reá jövök, hogy az emléken hibásan tétetik ki az évszám, 1620 helyett 1623-mal, és midőn ezen emlékkő feliratát Fényesnek 1850-ben kijött „geographiai szótára” III-ik kötetének 10-ik lapján elsőben olvastam kinyomtatva, a tévedést szándékom volt már akkor helyreigazítani, mi ugyan elmaradt; most azonban — midőn ez elterjedt lapok hasábjain, majdnem közkézen forog az országban e sírkő felirata — nehogy azoknak, kik az ország más részén e lapokat olvassák, e hiba helyre nem igazítása feltűnjék, úgy vélem, a tévedés helyreigazítása nem halasztható továbbra.

Forgassuk át egy kissé történetíróink munkáit, mit mondanak azok a lakonpaki ostromról? Nézzük elsőben az egykoru Pethő Gergelyt, ennek 1620-ik évi krónikáiban a következőket találjuk feljegyezve: „Huszár István három ezer lovassal, és a végbeli gyalogsággal reá mene Lakonpakra és Eszterházy Miklóst benne szorítá, és azt keményen környúlve, ostromlá, kit értvén Gróf Don Pjér (Dampierre helyett) sietséggel reájok jöve és véletlenül készületlen találván, ott igen megveré őket, úgy hogy nem sok szabadhata el benne, főképen a gyalogában, kik inkább mind a végekből valának, veszték itt többen nyolcz száznál el.”

Vagy nézzük újabbkori történetíróink két fő koszosát, Szalay Lászlót és Horváth Mihályt, mit mondanak ezek a lakonpaki ütközetről. Szalay László így nyilatkozik ¹⁾ „Eszterházy Miklós, kinek a besztércei konvent (1620) szept. 29-ig időt engedett a Bethlenhez állásra, lackenbacki várába vonult. majd Dampierre egyik dandárának segédével, Huszár Istvánt Bethlen hadnagyát, visszaverte.” Horváth Mihálynál pedig ²⁾ az 1620 ik évnél csak igen rövideden érintetik, hogy Bethlen Gábor Huszár István és Petneházy vezéreit feles számú sereggel Lakonpak elfoglalására s abban Eszterházy Miklós elfogására küldé, mely terv azonban nem sikerült, mert Dampierre, segítségére jöven Eszterháznak, — a Huszár István vezérelte ostromló sereg visszavertett.

Még bővebben olvashatók a lakonpaki ütközet előzményei és egész menete Szalay László „Galanthai gróf Eszterházy Miklós M. O. nádora életének” leírásában. ³⁾

Mindezen adatok bizonyítják a lakonpaki ütközet megtörténtét, csak hogy e források az ütközetet nem 1623-ra hanem 1620-ra teszik s „fővezérül” nem Tarródy Mátyást, hanem Huszár Istvánt említik. Az utóbb idézett helyen Petneházy István is megemlíttetik mint egyik vezér, valamint az is, hogy Turz Imre naplójában különösen sajnálta Tarródy Mátyás elesét. Szalay Lászlón kívül emlékezik még Tarródy elestéről Kazy is. ⁴⁾

Hogy a lakonpaki ütközet más évre, mint 1620-ra nem tehető, mutatja az is, hogy ekkor tartózkodott Bethlen hada a dunántúli részekben, és Sopronmegyében; — midőn a Nikolsburgi békekötés 1623-ban ismét felbontatott, a háború újra kitört ugyan a két ellefél közt, azonban csak a felső vidékeken. ⁵⁾

De legfőbb bizonyíték arra, hogy a lakonpaki ütközet 1620-ban folyt le, az, hogy, mint

¹⁾ Magyarország története IV. köt. 536. lap.

²⁾ Magyar. orsz. története 3-ik köt. 554. lap.

³⁾ Galanthal gr. Eszterházy Miklós M. O. nádora. 1-ső köt. 142-s körlap.

⁴⁾ Historia Regn. Hungariae I. 182. lap.

⁵⁾ Szalay M. O. története IV. köt. 548. lap.

maga a sirirat is említi, Dampierre szabadtá fel az ostrom alól Eszterházy Miklóst, Dampierre pedig már 1623-ban régen a földben pihen⁶⁾ ki a harcokban szerzett fáradoalmait; ugyanis mindjárt a lakonpaki ütközet után, 1620. októb. 20-án, a pozsonyi vár ostromlásánál Dampierre életének egy puskagolyó vetett végét ⁶⁾.

A levéltárakban részint zár alatt, részint homályban lappangó történelmi forrásaink, az utolsó évtizedben bőven megeredtek; a magyar akademia által kiadott magyar „Történelmi emlékek” ennek fényes tanújelei. Ezekből már meg is tudjuk határozni a lakonpaki ütközet napját; ezen „Magyar történelmi emlékek” 4-dik kötetében 242. lapon Horváth Mihály a brüsseli levéltárból közli a lakonpaki ütközetről magának Dampierre grófnak 1620. okt. 4-én Ujhelyen kelt jelentését II. Ferdinánd királyhoz, melyben az ütközet körülményesen leíratik, hogy az az előtte való napon, u. m. októb. 3-án folyt le. Feltűnő, hogy Szalay László fenn idézett helyen szept. 30-ra teszi az ütközet napját. Pedig Dampierre okt. 4-én kelt levelében írja: „Wenn ich gestern ein wenig später komme zum Herrn Esterhazy, so hette er sich dem Veundt ergeben”, jelenti továbbá Dampierre a királynak, hogy a fővezér „Bethlens General”, Huszár István volt stb. stb. állítván, hogy Bethlen seregéből 1200 lett harcoképtelen, kik között több parancsoló-tiszt (Be-fehlshaber). Tarródy azonban nem említettik; — mint fővezér épen nem, mert ennek a fennebbi hiteles történetforrásaink, maga az ellenfél tábornokának fenn érintett levele, mint leghitelesebb adat, Huszár Istvánt mondják.

Most még néhány szót arról, hogy a síremlék mikor állíttathatót fel? Mint már fennebb említém, én is többször megfordultam fiatalabb éveimben Lakonpakon, s akkor hallám, hogy a mult század végén állíták fel az újabb egy régi elporhadt köemlék helyett; beszélték azt is, hogy utóbb felásták a sír helyét és ott embercsontoknál egyebet nem találtak. Én azon helyet, a hol az emlék áll, a Dampierre és Huszár István közti összeütközés középpontjának tartom, hová később a harcban elesettek eltemetettek s utóbb hihe-tő eg maga Eszterházy Miklós e helyre egy egyszerű emléket tétetett; a mely oly annyira elporhadván, hogy róla még az évszám is elenyészett, a multat költői színben látó késő maradék a mult században mintegy majmolva a római síremléket, reá véste a köre a hangzatos „*dux bellicus, in pugna ad Lakonpak occisus*” stb. szavakat (mely utóbbi „occisus” — megöletett szó, is oda mutat, hogy ez új emlék állításakor az elevenen történt eltemettetés mese még nem ismertett), hogy az Eszterházy Miklósról nézve kedvezőn kiűtött ütközetet, az ellenfél fővezére elestének hirdetésével még inkább dicsőítse.

Mindezekből tehát kitűnik, hogy a sírkő egykoru nem lehet, már maga a hiányos évszám és azon körülménynél fogva, mert egy elesett altisztet még nem becsültek volna meg az ütközet idejekor felállított sírkövön a „*dux bellicus*” vagy „*Principis Bethlehem primarius*”-féle czimekkel.

Összevonva tehát néhány szóban azt, mit értekezésemmel rövideden mondani akartam: a lakonpaki ütközet nem 1623-ban, hanem 1620-ban folyt le, s Bethlen fővezére nem Tarródy Mátyás, hanem Huszár István, alvezére pedig Petneházy voltak, és hogy az ütközetben elesett Tarródy Mátyás csak alsóbb tiszti ranggal bírhatott, kihez hasonló az ütközetben, Dampierre levele szerint, több is elesett.

Nagy Imre.

Livingstone dél-afrikai utazásaiból.

II. Vad bivalyok támadása.

Nincs oly délafrikai utazó, ki leírásait vadástörténetekkel is ne fűszerezné. Minden ily utas nagyobb vagy kisebb mértékben egyszerű vadász is. Majd azért üldözi az állatokat, hogy pecsenyére tegyen szert, majd a drága elefántcsont végett lövi az elefántokat, majd pusztá időtöltésből lövöldözi az oroszlánokat. hiénákat s egyéb vadakat.

Livingstone is nemcsak felfedező utas, és missionárius, hanem vadász is volt. Midőn egyszer az afrikai keleti partok felé utaztában a Kafue folyam völgyében (16° déli szél.) járt, egy lapos, nagy erdős vidékre ért. A folyam bal partján oly sűrű állatcsoportokra talált, hogy maga is, pedig már ismerte Délafrika e részbeni gazdagságát, elbámult felette. Az erdő tisztásaiban

⁶⁾ Szalay M. O. története IV. köt. 536. lap.